

Új paradigma vagy térfoglalás?

Nyelvhasználók a periférián és a
többnyelvűség kritikai [nyelvi] tájképe¹

Holecz Margit

MTA Nyelvtudományi Intézet
holeczmargit@gmail.com

Bartha Csilla

MTA Nyelvtudományi Intézet
ELTE Bölcsészettudományi Kar, Mai magyar nyelvi tanszék
csillabarthadr@gmail.com

Varjasi Szabolcs

MTA Nyelvtudományi Intézet
varjasi.szabolcs@gmail.com

Kivonat: A nyelvi tájkép kutatása az elmúlt évtizedekben indult újtjára, Landry és Bourhis 1997-es tanulmányát követően. A nyelvitájkép-kutatásokat számos kritikával illették, melyek főként az átfogó elméleti keret és szisztematikus elemzést lehetővé tevő módszertan hiányát emelik ki. Az elméleti-módszertani keret megalapozására/bővítésére számos kísérlet született; például térelméletek vagy nexuselemzés bevonásával, melyek azonban továbbra sem tudnak megfelelő választ adni az új, globalizált világ kihívásaira, amelyek az internet és különféle technológiák elterjedésével alapjaiban változtatták meg a tér-idő fogalmait, és a nyugati kultúrákban is újfajta nyelvi gyakorlatok kialakulását és a soknyelvűségi norma előtérbe kerülését hozták magukkal.

Kulcsszavak: nyelvi tájkép, globalizáció, languaging, jelentésalkotás, soknyelvűségi norma

1. Bevezetés

A *nyelvi tájkép* kutatása az elmúlt két évtizedben indult újtjára, Landry és Bourhis 1997-es *Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study* című, meghatározó tanulmányát követően. Miközben a paradigma gyorsan fejlődik és folyamatosan jelennek meg a kulcsfontosságú könyvek és tanulmányok, számos

¹ A tanulmányban leírtak nem valósulhattak volna meg a JelEsély Projekt (Támo 5.4.6/B-13/1-2013-0001) és a NyelvEsély Projekt (SZ-007/2016) támogatása nélkül.

kritika is éri amiatt, hogy nincs a kutatások mögött egyértelműen megfogható elméleti keret.

Landry és Bourhis (1997, 25) kezdetben a közúti jelzőtáblákat, óriásplakátokat, utcaneveket, kereskedelmi üzleti jelzéseket és a kormányzati épületeken megjelenő nyilvános feliratokat tekintették a nyelvi tájkép építőelemeinek; Shohamy (2006, 112) korai meghatározásában – melyben a nyilvános tereket jellemző speciális nyelvi objektumokra utal – már jóval rugalmasabb határokat jelöl ki. Ide tartozhatnak pl. a helyek és utcák nevei, intézmények nevei, az óriásplakátokon megjelenő reklámok, névjegykártyák, állami formanyomtatványok. Shohamy és Gorter (2009, 1) később úgy fogalmaz, hogy a nyelvi tájkép vizsgálatának központjában az adott környezetben megjelenő nyelvre való figyelem áll. Itt már nem korlátozzák a lehetséges elemek milyenségét, az egyetlen feltétel a nyelv megléte, melyet megközelítésükben szavak vagy képek reprezentálhatnak. Érdekes megemlíteni Backhaus (2007, 66) definícióját is, aki vizsgálandó elemnek tekintett „bármely, egy térben meghatározható kereten belül megjelenő írott szöveget”. Habár a többi megközelítés (kimondatlanul) szintén írásos formában megjelenő elemeket vizsgál, ez az egyetlen, ahol az írásbeli forma mint kritérium a definícióban is megjelenik.

A nyelvi tájkép kutatása a figyelmet tehát a nyelvhasználat társadalmi kontextusának írásbeli dimenziójára irányítja, és alkalmas arra, hogy kimutassunk és értelmezzünk különböző társadalmi változásokat (Blommaert–Maly 2014, 3). A nyelvi tájkép kutatásának ugyanakkor nemcsak leíró és értelmező funkciója lehet, felhasználják oktatási módszerként is, például interkulturális kompetencia fejlesztésére (l. Waliński 2013).

2. A nyelvi tájkép kutatásának fő irányai, kapcsolódó területek

2.1. A kezdetek

A nyelvtervezésben résztvevők az elsők között figyeltek fel arra, hogy mennyire jelentős a nyelvi határok jelölése különféle hivatalos jelzéseken, táblákon, így nem meglepő, hogy elsőként ezen a területen kezdtek foglalkozni a nyelvi tájkép vizsgálatával. Landry és Bourhis (1997) értelmezésében „a nyelvi tájkép egy adott területen vagy régióon belül a nyelvek állami és kereskedelmi jelzéseiben való láthatóságára utal”, amely tájkép elemeinek információs és szimbolikus funkciót tulajdonítanak. A legalapvetőbb információs funkciója az, hogy egyfajta jelölőként tájékoztatja a csoporton belüli és a csoporton kívüli tagokat a területi határokról és nyelvi jellemzőkről, míg a szimbolikus funkció elsősorban a jelek jelenlétéhez

vagy hiányához, illetve az ezekhez kötődő további jelentésekhez kötődik, pl. egy két- vagy többnyelvű környezetben milyen hatást vált ki egy nyelvcsoporthoz tartozókban a saját nyelvük hivatalos táblákon való megjelenése/hiánya. Már Landry és Bourhis is említ privát és kormányzati jelzések közti különbséget. Úgy vélik, hogy habár a két csoport elemei hasonlóak, ám a privát jelzések az esetek többségében nagyobb nyelvi sokszínűséget mutatnak, és szociolingvisztikai szempontból nagyobb valószínűséggel tükrözik reálisabban az adott terület többnyelvű természetét.

A *nyelvi tájkép* fogalmával kapcsolatba hozzák az objektív és szubjektív etnolingvisztikai vitalitást is. A rivális nyelvek megjelenése vagy azok hiánya szimbolizálhatja az etnolingvisztikai csoport erejét vagy vitalitását a többi nyelvcsoporthoz képest, jelzi, hogy a csoport demográfiai súlya elég nagy ahhoz, hogy megjelenhessen a nyelve a nyelvi tájképben, illetve a csoport elég nagy befolyást szerzett az intézményi szabályozás kulcságazataiban (pl. oktatás, egészségügy, közigazgatás).

2.2. Nagyvárosok

Számos korai kvantitatív vizsgálat fókuszál nagyvárosok nyelvi tájképének vizsgálatára (l. Backhaus 2007), melyek ugyanakkor nem tudnak magyarázatot adni számos jelenségre, pl. arra, hogy miként viszonyul a nyelvek eloszlása és jelenléte az egyes populációkhoz és közösségekhez (Blommaert–Maly 2014, 3).

2.3. Geozemiotika

Scollon és Scollon (2003, i) már felhívja a figyelmet arra, hogy az olyan nyilvános szövegek jelentését, mint útjelző táblák vagy márkák logói, csak akkor értelmezhetjük, ha figyelembe vesszük az őket körülvevő szociális és fizikai környezetet is, ezért létrehozunk egy „elhelyezkedési” nyelvtant (uo., viii). Kiemelik, hogy amikor beszélünk, hallunk, írunk és olvasunk, akkor nemcsak a világról, de a világban is cselekszünk, és az, amit megértünk, függ attól, hogy hol vagyunk. A geozemiotika segítségével azokat a jelentésrendszereket vizsgálják, melyeken keresztül a nyelv az anyagi világba helyeződik. Ennek során nemcsak a beszédnek, mozgásnak és gesztusoknak van szerepe, de többek között a hely szemiotikájának vizsgálata is fontos (minden olyan nemnyelvi szimbólumnak, melyek direkt vagy indirekt módon reprezentálja a nyelvet).

2.4. A kutatások tárgyának kiszélesítése

Az újabb kutatások során felmerült az igény az elméleti és módszertani keret bővítésére, hogy a dinamikus változó világ különböző pontjain alkalmazhassák (Shohamy–Gorter 2009, 4). Az identitás, nemzeti nyelvpolitika, politikai és szociális konfliktusok kontextualizálásával már nemcsak dokumentálják a jelzéseket, hanem multimodális elméleteket is alkalmaznak pl. hangok, képek és graffitik vizsgálatával. Kiemelten fontos, hogy a jelzéseket már nem önmagukban, hanem összefüggéseikben vizsgálják. Shohamy (2006, 2) kiemeli, hogy a nyelv kiszélesített vizsgálata azt is jelenti, hogy a hagyományos nyelvi jelölőkön túl a multimodális reprezentációkra is odafigyelünk, melyek nemcsak a szavakra korlátozódnak. Huebner szintén számos olyan aspektusra felhívja a figyelmet, amelyek hozzájárulnak az adott jelzés értékéhez és jelentéséhez pl. az alul vagy felül megjelenő elemek hozzáadott jelentést hordozhatnak, csakúgy, mint a megjelenés formája, illetve a szöveg megfogalmazásának regisztere (Huebner 2009, 76).

2.5. A térelméletek bevonása

A korábbi kutatásokra reflektálva fogalmazza meg Jaworski és Thurlow (2011, 18), hogy a társadalomelmélet és politikai gazdaságtan sokkal szélesebb bevonására is szükség volna, mivel ezek is formálják a szemiotikai tájképet. A szerzők a nyelvi tájkép kutatását a *szemiotikai tájkép* fogalmán keresztül értelmezik. Vizsgálják a nyelvi és a vizuális diskurzusokat, a térre vonatkozó gyakorlatokat, valamint azokat a gazdasági és politikai körülményeket, amelyek hatással vannak ezekre az egybefonódó folyamatokra. Felhívják a figyelmet arra, hogy a két- és többnyelvű jeleket nem értelmezhetjük csupán kvantitatív módon, a mögöttes nyelvtervezési politikák, a szövegek fonológiai, szintaktikai és ortografikus elemzése, a vizuális megjelenítés, történelmi kontextualizáció, valamint a nyelvi kreativitás és innováció figyelembevétele nélkül. Megemlíti továbbá, hogy a technikai fejlődéssel a terekhez és helyekhez való hozzáférés, azok reprezentációja és elméletei is megváltoztak, valamint „[...] a szociális és materiális tájképek sokkal multimodálisabbá és mediatisáltabbá váltak, mint valaha” (uo., 5).

Gyakran idézik Lefebvre fogalmait is, aki felveti egy egységes elmélet szükségességét, amely összekapcsolja a következő három terület elemeit: a fizikait, a mentálist és a szociálist (Lefebvre 1991, 11–12). Úgy véli, hogy a tér önmagában, elszigetelve csak egy absztrakció, a (társadalmi) tér pedig egy (társadalmi) termék

(uo., 26). Lefebvre munkájában jelenik meg elsőként az érzékelt, elképzelt és megélt terek megkülönböztetése.

A helyek létrehozása egy igen komplex (társadalmi) folyamatnak tekinthető, melyben nemcsak (nem feltétlenül) a nyelvnek és a diskurzusnak van szerepe (Harvey 1996, 78–79). Harvey hat pillanatot vagy gyakorlatot határoz meg; nyelv/diskurzus, hiedelmek/értékek/vágyak, intézmények/rituálék, materiális gyakorlatok, társadalmi kapcsolatok, hatalom; melyek keretet adhatnak tér létrehozásának elméletalkotásához (Jaworski–Thurlow 2010, 19).

2.6. Nyelvökológia

A haugeni nyelvökológiai konceptuális keret holisztikus és dinamikus leírási modellt szolgáltat a nyelvek egymáshoz való viszonyáról az alábbi aspektusokban: a nyelvek közötti kapcsolat, a nyelvek társadalmi kontextusai közötti kapcsolat, az egyén és saját nyelvei közötti kapcsolat, illetve ennek a háromnak az egymáshoz való kapcsolata (l. Haugen 1972 [2001]; Bartha 1999, 131–134; Hornberger 2002). Kritikájában éppen a túláltalánosítást és a módszertani kidolgozatlanságát hangsúlyozzák. Hult 2009-ben erre reagálva a nyelvi tájkép (kvantitatív) és a nexuselemzés (kvalitatív) módszereit együtt alkalmazta, mivel így lehetővé válik a társadalmi jelenségek és a beszélők társas cselekvései közötti komplex rendszerek mélyebb leírása (Hult 2009, 90–95).

2.7. Nexuselemzés

Kialakulóban van egy olyan irány, amely a nexuselemzés módszereit is bevonja a nyelvi tájkép vizsgálatába. A *nexus* szó eredeti jelentése kapcsolat két elképzelt vagy tárgy között, melyek hálózatok sorozatába kapcsolódnak be (Scollon–Scollon 2004, viii). Vizsgálata lehetővé teszi emberek, helyek, diskurzusok és tárgyak, illetve azok történelmi fejlődésének vizsgálatát és a lehetséges kimenetek előrejelzését. Az elemzés során nemcsak az adott pillanat vizsgálatára fókuszálnak, hanem különböző utak, diskurzusciklusok elemzésére is, melyek keresztezik az adott pillanatot, emellett azon lehetséges kimenetek elemzésére, melyeket az adott pillanatban végbemenő tevékenységek megnyitnak (uo., i). Scollon és Scollon úgy vélik, hogy mivel az elemzők maguk is részévé válnak a nexusnak a kutatás során, így maguk is megváltoztatják azt.

2.8. Szuperdiverzitás

Blommaert (2013) felhasználja a Vertovec által megalkotott *szuperdiverzitás* fogalmát (l. Vertovec 2007). A hidegháború után a mobilitás növekedésével az etnikai, társadalmi, kulturális és gazdasági sokféleség majdnem minden társadalomban megnőtt, másrészt az internet és a technológiai fejlődés lehetővé tette az információs terek újraalakulását, melyek létrehozták a mai szuperdiverzív társadalmat, amelyet három kulcsszó jellemez: mobilitás, komplexitás és megjósolhatatlanság (Blommaert 2013, 6). A szuperdiverzitást elsősorban városok vagy újabban iskolák nyelvi tájképén keresztül vizsgálják, azonban nem-nyugat-európai kontextusban vizsgálódva az eredmények csak korlátozottan/módosításokkal érvényesek. A kritikák (l. Reyes 2014) kiemelik továbbá a fogalom közhely-jellegét, elméleti ürességét és etnocentrikusságát.

2.9. A nyelvi tájkép etnográfiai vizsgálata

Blommaert és Maly (2014) a nyelvi tájkép etnográfiai elemzését (*Ethnographic linguistic landscape analysis, ELLA*) javasolja, melyben a hangsúly a jelek értelmezésén van, a múlt-jelen-jövő tengelyek mentén. Kiemelik, hogy a jelek egy adott címzettet/közönséget mindig egy adott hatást szem előtt tartva céloznak meg, sem elhelyezkedésük, sem a többi jelhez való szintagmatikus viszonyuk nem véletlen. Blommaerték elismerik, hogy az ELLA eredményei nem különböznek nagyban a hagyományos, kvantitatív kutatások eredményétől, ellenben a módszer használatával nem csak a közösségek eloszlásáról kaptak eredményeket, de annak rétegzettségétől is, ami a korábbi módszerekkel nem volt kimutatható.

2.10. Nyelvpolitika és nyelvi tájkép

Shohamy és Waksman (2010) felvetik, hogy az egyes jelek jelentésének megértéséhez nem csupán a nyelvi és vizuális összetevők (képek, tipográfia és szövegek) ismerete szükséges, de a nyelvi tájkép helyszínének történelme is fontos a megfelelő interpretációhoz, a nyelvi tájkép összetett, dinamikusan változó jelenségként, állandóan újrakonstruálódó diskurzus eredményeként ragadható meg. Azon kérdések vizsgálata, hogy ki rendelkezik a nyilvános terekkel és kinek van joga közzétenni valamit a nyilvános tereken, összekapcsolja a nyelvpolitikát a nyelvi tájképpel, melynek elemzése hozzájárulhat pl. a nyelvi tudatosság szintjének emeléséhez,

és empirikus bizonyítékokat szolgálhat a fentről lefelé irányuló nyelvpolitikák megértéséhez, megváltoztatásához (Shohamy 2015, 166–167). A nyelvi tájkép mint oktatási módszer az iskola keretein belül jelenti a nyelvi tájkép nyelvpolitikai és *schoolscape* irányzatai között az átfedést. Shohamy szerint a tájképkutatás oktatási felhasználása alkalmas a nyelvek társadalmi és gazdasági státuszkülönbségeinek megismertetésére, a nyelvi tudatosság és a civil aktivizmus szintjének növelésére a diákokban.

2.11. Az iskola nyelvi tájképe

Az iskola nyelvi tájképének (*schoolscape* – Brown 2005) kutatása az előzőekben említett oktatási módszerként való felhasználás mellett annak leíró-feltáró vizsgálatára összpontosít. Brown antropológiai megközelítésben, többszöri terepmunka alkalmával térképezte fel az iskolában megjelenő, nyilvános írásbeliségben előforduló jeleket (posztereket, emléktáblákat stb.) amelyeket „formálisan vagy informálisan hoztak létre az oktatási környezet számára” (Brown 2012, 287). Brownhoz hasonlóan Szabó (2015) is vizsgálja az iskolai ágensek motivációit és nyelvi ideológiáit, ötvözve a nyelvideológiai, diskurzuselemzési hagyományokat a nyelvi tájkép kutatásával. Módszertanukban Garvin (2010) gyalogtúra-módszerét követik, melynek során az adatközlő és a terepmunkás együtt járják be az iskolát, mint idegenvezető és turista, miközben közösen hozzák létre a helyhez kötődő narratívákat, amelyet diskurzus- és konverzációelemzési módszerekkel elemeznek. Az iskola nyelvi tájképe alkalmas lehet oktatási célok megvalósítására, amennyiben a tanulási tereket mint „tanulási lehetőségek létrehozásának kontextusait” értelmezzük (van Lier 2004, 11), (a *schoolscape* idegennyelv-oktatási felhasználásához l. Malinowski 2015). Ha azonban az oktatásban/nyelvoktatásban mindez nem jár együtt a diákok és tanáraik által használt változatok, modalitások és kompetenciák reflexív, kritikai szemléletével, ezen új „tanulási terek, kontextusok” közös értelmezésével, a megközelítés öncélúvá válhat (lásd még Siegel 2006, 168).

2.12. Újabb perspektívák

Módszertani kihívást jelent, hogy nem – vagy csak korlátozottan – ismerjük a nyelvi példák létrehozásának és befogadásának társadalmi feltételeit, homályosak a tájképeket létrehozók szándékai és ismeretei, ezeket az információkat legtöbbször alig lehetséges visszafejteni a nyelvi adatokból. Ennek áthidalására

elmozdulás figyelhető meg a tisztán adatközpontú megközelítésektől az etnográfiai (elsősorban interjúkon alapuló) adatgyűjtési technikák felé (Malinowski 2009; Garvin 2010). Garvin (2010, 260) „gyalogtúra” módszerrel dolgozik, amelyben kérdés lehet: „Hogyan érzi magát, amikor az angoltól különböző nyelvű jelet lát? Mit gondol, mit mondanak el ezek a különböző nyelvű jelek a környéken élő embercsoportokról?”

Bartha Csilla, Petteri Laihonon és Szabó Tamás Péter (2013) kis közösségekben vizsgálják a nyelvi tájkép kutatási területének lehetőségeit, érintve határon túli magyar közösségeket és magyarországi (állami és egyházi) iskolákat is. A nyelvi tájképet koncepcióként, megközelítési módként kezelik, és rávilágítanak többek között a hiányzó jelnyelvekre vonatkozó kutatásokra is.

3. A többnyelvűség és a nyelvhasználat újraértelmeződései (?)

Wang és munkatársai (2014, 24) kiemelik, hogy habár a globalizáció fogalma nem újkeletű, az internet és a mobil kommunikációs eszközök felgyorsították ezt a folyamatot, az információ és tudás mobilitása túllépte az ember fizikai mobilitásának szintjét, emellett a kommunikációt is egy új hiper-dinamikus réteggel bővítette. Az új(nak vélt) jelenségeket számos alkalommal, többféle fogalmi keret létrehozásával kísérelték meg leírni (szuperdiverzitás, trans- és polylinguaging, melyek közül most a fő irányokat ismertetjük.

3.1. Globalizált világ

Amint láthatjuk, a kutatások napjainkig eljutottak odáig, hogy a nyelvi tájkép egyrészt nem tisztán nyelvi, hiszen multimodális, másrészt nem statikus, ám a folyamatos megújulást célzó kísérletek ellenére továbbra sem áll rendelkezésre letisztult elméleti háttér és szisztematikus elemzést lehetővé tevő módszertani eszköztár, amely megfelelő választ tudna adni a globalizált világ összetett nyelvi gyakorlatai által támasztott kihívásokra.

A globalizációs folyamatok komplex társadalmi kommunikációs környezeteket és mobil egyének hálózatait, új szemiotikai módokat és formákat, új jelentéseket hoztak létre (Blommaert 2014, 4). Blommaert úgy véli, hogy a globalizáció központi fogalma a mobilitás, amely új módszertani megközelítést igényel, hiszen a fizikai és technológiai mobilitás korában az embereknek több világ között kell navigálniuk, nem vizsgálhatók zárt és állandó közösségek egy helyben maradó

tagjaiként (Blommaert 2016b). A kutatás során a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy magára a változásra koncentráljunk, és ne tegyük statikussá és állandóvá, azt, ami dinamikus és nem állandó. A nyelvi tájkép vizsgálatának ezért figyelembe kell vennie a tájkép dinamikus elemeit is (pl. pólófeliratok, jelelő siketek).

A névvel illetett nyelvek, dialektusok, sztenderdek és beszélőközösségek kulturális kategóriái nyelvi gyakorlatokban jönnek létre (részben nyelvi ideológiák közvetítésével) (Gal–Woolard 2001). Az új, globalizált gazdaság újfajta nyelvi gyakorlatai a nyelv és identitás sok különböző módon való átalakulását, az egynyelvű és többnyelvű repertoárok szerepének megváltozását hozták magukkal (Heller 2003). Általánosan megfigyelhető a nyelv és identitás áruvá válása (kommodifikáció) – elsősorban a turizmusban –, ami összetettebbé teszi és átalakítja a modern ideológiákat (Heller et al. 2014). Az ipari kapitalizmussal szemben állva a hatalom új formája jön létre, melyben a nyelv válik tőkévé, és folyamatosan megkérdőjeleződik a nyelv-identitás-kultúra ideológiájának hegemoniája, melyek a nemzetállamok és körülhatárolható egynyelvű terek elképzeléseit táplálták.

Egy nyelv(változat) a regisztrképzés (*enregisterment*) folyamata során válik értékes áruként a kulturális tudatosság részévé (Agha 2003). A létrejött áru megjeleníthető szóban és írásban, amely megjelenítés a beszélő/szerző státusz helyzetének indexeként jelenik meg a társadalmi élet számos területén. A diskurzusok során az üzenetek vevői felismerik a regiszter formáit és értékeit (az ún. meghangsítást=*voicing*), majd elhelyezik saját beszédüket másokéhoz képest (Agha 2005). Egy regiszter növekszik egy társadalmi szintéren, ha egyre többen igazítják az énképüket (és diszkurzív szokásaikat) az üzenetekben reprezentált társadalmi szereplőkéhez, tehát a regiszterek is dinamikusak, változhat a társadalmi körük, illetve a repertoárjaik is. A nyelvi tájkép vizsgálata bevonható a fent ismertetett dinamizmusok megismerésébe, amely során ugyanakkor fontos a terek, valamint a nyelvhasználat és jelentésalkotás újraértelmezése.

3.2. Komplex szemiotikai rendszerek vizsgálata

A létrejövő szuperdiverzív (online és offline) környezetekben az emberek minden általuk hozzáférhető nyelvi és kommunikációs forrást felhasználnak, és ezeket hihetetlenül összetett nyelvi és szemiotikai formákká vegyítik (Blommaert 201, 7). Az új technológiák térnyerésével sokkal fluidabb szövegek létrehozása vált lehetővé (pl. sms-ekben emotikonok, különböző nyelvű billentyűzetek közti váltás) és előtérbe került a *translanguaging* fogalma. A *translanguaging* olyan megközelítés, amely a kétnyelvűségre nem két automatóm, különálló rendszer nyelvi

gyakorlataiként tekint, hanem egyetlen nyelvi repertoárként, és az, hogy az egyes jegyek két különálló nyelvhez tartoznak, csupán társadalmi konstrukció (l. García és Wei 2014).

Jørgensen és munkatásai (2011, 23) a *polylinguaging* fogalmának bevezetésével azt javasolják, hogy az elemzés során ne nyelveket, hanem nyelvi jellemzőket vizsgáljunk, mivel máshogy nem tudjuk megfelelően kezelni azokat az elemeket, amelyeket nem lehet egyetlen „nyelvhez” kapcsolni (pl. umlaut használata metálegyüttesek angol nevében), emellett leegyszerűsítjük a beszélők által alkalmazott források körét. A „nyelvhasználók minden rendelkezésre álló nyelvi jellemzőt felhasználnak kommunikációs céljaik elérése érdekében, függetlenül attól, hogy mennyire tudják az adott nyelvet”, amely egy új, soknyelvűségi norma megjelenését mutatja (uo., 34).

Ivković (2015) kiemeli, hogy egy nyelvvel összekapcsolt nyelvi elem vagy jellemző (szó, graféma, ékezet stb.) egy bizonyos kontextusban önmaga is jel. A nyelv-választás és/vagy a nyelvi reprezentáció módja szemiotikai potenciállal rendelkezik. Különböző (egy vagy több lektussal összekapcsolt) szimbólumok és elemek megjelenítése, kihagyása és kombinálása által olyan üzenet hozható létre, amely túlmutat a megnyilatkozás propozicionális jelentésén. Ivković a *linguémák* fogalmának bevezetését ajánlja, melyek megtestesült nyelvi szerkezetek (fonéma, morféma, szó vagy szintaktikai szerkezet, vagy ezek szemantikai/diszkurzív funkciójú értéke), de a jelentésalkotás alapelemei lehetnek zászlók, színek vagy más anyagi tárgyak is.

3.3. Hangsúly a folyamaton

Ahogy a fenti fejezetekben röviden ismertettük, a nagyfokú migráció és a digitális technológiák fejlődése eredményeként a soknyelvűség vált normává, ezzel együtt a többnyelvűség szociolingvisztikai kutatása eltávolodott attól a nézettől, amely a nyelveket jól elhatárolható, kötött entitásoknak tekinti, ehelyett a kommunikáció került középpontba (Blackledge–Creese 2014). Megjelentek olyan új elméletek, melyek a nyelvet magát, és ebből adódóan a két- és többnyelvűséget is új módon értelmezik, immár nem rendszerként vagy megszámlálható egységek halmazaként (l. Pennycook 2010, 3). A nyelv nem egyszerűen struktúrák rendszere, amely független az emberi cselekvésektől. Az egyén identitása (én) és a nyelvi gyakorlatok is párhuzamos folyamatok során, interakciókon és jelentésképzésen keresztül jönnek létre folyamatosan, melyet *linguaging*-nek nevezünk (García–Wei 2014). Ez nemcsak formálja a kontextust, de formálódik is általa, az interaktív

jelentésalkotás folyamataiban pedig nagy hangsúly helyeződik a beszélői ágenciára. Pietikäinen és Kelly-Holmes (2013) kiemelik, hogy az olyan fogalmak, mint a centrum és periféria, a helyiség, hitelesség, hagyomány stb. nem előre adottak, hanem maguk is diszkurzív konstrukciók, melyek társadalmi interakciók eredményeként jönnek létre. Ez a kapcsolat nem egyirányú, hanem dinamikus és oda-vissza ható (McCulloch–Lowe 2003). Más megfogalmazásban az emberek nyelvet használnak annak érdekében, hogy elérjék céljaikat, és minden alkalommal, amikor nyelvet használnak, megváltoztatják egy kicsit a világot (Jørgensen et al. 2011, 23).

3.4. Régi és új dinamikus terek

Pennycook úgy véli, hogy ahhoz, hogy a globalizáció folyamatait megértsük, meg kell vizsgálnunk, mi történik helyi szinten (Pennycook 2010, 13). A nyelvet mindig egy hellyel kell kapcsolatba állítani, mindig a helyi beágyazottságában kell megérteni. Ebben sokkal fontosabb tényezők az emberek és a tér, mint pusztán a nyelvi rendszer megértése, hiszen a nyelv nem légtüres térben található, ahogy a folyamatok és változások sem üres térben jönnek létre. A tér ugyanakkor maga is komplex és dinamikus társadalmi konstrukció, amelyet emberi interakció során hozunk létre és tapasztalunk meg, ami azt is jelenti, hogy az adott terek és folyamatok kereszteződésének történelmi és kulturális beágyazottsága is nagy hatással van az aktuális folyamatokra és gyakorlatokra (Pietikäinen–Kelly-Holmes 2013; l. továbbá Lefebvre 1991). Torkington (2009, 122) úgy véli, hogy a tér diszkurzív felépítése részben a nyelvi tájképen keresztül valósul meg, amely az ottlakók kollektív tudatára is hatással van.

A nyelvi tájkép-tér-társadalom kapcsolatát tehát oda-vissza ható folyamatosan újrakonstruálódó viszonyként kell értelmezni. A tájképen keresztül létrejön a tér, amely hatással lesz az emberekre, a fizikai és társadalmi valóságra, és változást eredményezhet, melynek eredményeként új tájkép jön létre. Fontos kiemelni továbbá, hogy a globalizáció a tér-idő kapcsolatok világméretű újrakonstruálásával jár együtt (Heller et al. 2014). Az internet jelenleg a legnagyobb és legösszettebb társadalmi tér, amely alapvetően multimodális, és alapjaiban változtatja meg a tér (tér-idő), valamint nyilvánosság fogalmát, újra kell értelmeznünk a repertoár, nyelvtudás és nyelvhasználat koncepcióját is (Blommaert 2016a, 7). A nyelvi tájkép tehát már nem korlátozódhat csupán elszigetelt, offline terek vizsgálatára.

3.5. Új beszélők

Az új elrendeződések és a megváltozott viszonyok új típusú beszélőket, nyelvi formákat és kommunikációs módokat is magukkal hoztak (O'Rourke et al. 2015). Megjelentek az úgy nevezett új beszélők, akik a kisebbségi nyelvet belemerítő vagy kétnyelvű oktatási programok vagy revitalizációs projektek során, esetleg felnőtt nyelvtanulóként sajátítják el. Míg korábban a periférián lévő, a nemzeti oktatási rendszerek által stigmatizálttá tett nyelvek megtartása, illetve megtanulása nem volt vonzó a meglévő és potenciális beszélők számára, addig az átrendeződő viszonyok nagyobb elismertséget hoztak számukra, illetve támogatták a használatukat és elsajátításukat az oktatásban és a társadalom számos szintjén.

Megnevezésükre számos kifejezés született, főként az *új* jelző felhasználásával, (pl. *euskaldunberri* 'új baszk beszélő' vagy *neo-bretonnant* a breton nyelv esetében), melyeket egyes esetekben maguk az új beszélők is átvettek saját maguk meghatározására, azonban ezeket sokszor degradálóan használják, megkérdőjelezve az új beszélők „igazi” beszélőként való azonosításának jogosságát. Az új beszélők a kisebbségi nyelvek csoportján belül is különálló csoportot alkotnak, megjelenésük átrendezi a nyelvekkel és identitásokkal kapcsolatos ideológiákat, az olyan fogalmak értelmezése, mint anyanyelvi beszélő és autentikusság, még problémásabbá válik.

4. Az új, globalizált és szuperdiverzív világ: Mennyire szuper és mennyire új?

A migrációra, szuperdiverzitásra illetve a fogalom mögött álló keretre reagálva Pavlenko (2016) felveti, hogy amennyiben megvizsgáljuk azokat az új, világszintűnek és meghatározónak nevezett migrációs trendeket, melyek a fentebb is ismertetett, új leírási keretek és fogalmak (l. szuperdiverzitás, soknyelvű norma stb.) létrehozását inspirálták, a következőt találjuk: „a) a migráció intenzitásának illetve sokféleségének növekedése csak Nyugat-Európára jellemző, világszinten nem figyelhető meg, b) ahogy azt a kelet-európai illetve közép-ázsiai népszámlálási adatok is mutatják, a migráció nem feltétlenül növeli az etnolingvisztikai változatosságot, ez csupán Nyugat-Európáról mondható el, c) a nyelvek számának növekedése csak az Európára jellemző alacsony nyelvi diverzitás miatt lehet különösen érzékelhető” (uo., 15). Pavlenko kiemeli továbbá, hogy habár a migránsok abszolút száma növekedett, de a világ össznépességéhez mérten csökkent az arányuk 3,1%-ról 2,7%-ra. Érvelése szerint az új fogalmak életre hívása mögött

húzódó feltételezések valójában csak a korábban is létező elrendeződések, illetve fogalmak (pl. Bakhtin [1981] heteroglossia) újrafeltalálásai.

Pavlenko szerint a szuperdiverzitás fogalma és az ehhez kapcsolódó paradigma valójában egy brand, egy jól felépített szlogen, melynek érvelési/működési mechanizmusa a következő: „a szociolingvisztikai paradigmaváltás a többnyelvű viselkedés új formáit ünnepli [...] az új viselkedések nyilvánvalóan a soknyelvű normát követik [...] a szuperdiverzív környezetet más jelenségek is jellemzik [...] és az ezt leíró új szókinccs központi jelentőségű a »szociolingvisztika« új módon való műveléséhez” (uo., 19).

5. Összefoglalás

Ugyan a nyugat-európai nézőpontból kiinduló, az ottani elrendeződést tipikusnak és általánosnak vevő kutatások erre építenek, az „új” kihívások és elrendeződések valójában nem újak, mindazonáltal az újként tematizált, ám rég felvetett kérdések a nyelvi tájkép által is megválaszolatlanok maradnak.

A nyelvi tájkép vizsgálata módszerként hozzájárulhatna az összetett nyelvi gyakorlatok és jelentésalkotás teljeskörűbb vizsgálatához, ugyanakkor reflektálnia kell a megváltozott tér- és időviszonyok és új technológiák eredményeként megváltozott valóság(ok) nyelvi gyakorlataira és dinamikus módon kell értelmeznie a jelentésalkotást és a terek létrehozásának mechanizmusait is. Alkalmazható lenne például az Irvine és Gal (2000) által vizsgált szociolingvisztikai folyamatok és ideológiák működésmechanizmusainak bevonása, amely az ikonizáció, fraktális rekurzivizás és törlés lépéseinek elemzésével tárja fel a komplex szemiotikai folyamatokat, valamint a nyelvi gyakorlatok változásának okait és folyamatait.

Noha a nyelvi tájkép fogalmának a nyelvpolitika leírasi kereteként is alkalmazott, kiterjesztett értelmezése nyilvánvaló elmozdulást jelez a lokális elrendezéseket és gyakorlatokat előtérbe helyező, etnográfiai vagy legalább bizonytékalapú irány felé, a kutatások jelentős hányada a multilingvis és multimodális nyelvhasználati (és ideológiai) gyakorlatok komplexitását mint egymást átfedő szemiotikai rendszereket csak részlegesen képes megragadni. Jól példázza mindezt, hogy a hangzó nyelvek változatos tereiből építkező nyelvi tájkép multimodalitás fogalma a jelnyelveket a legutóbbi időkig egyáltalán nem tudta kezelni. Ugyan a nyelvi tájkép vizsgálatokban a globalizáció szociolingvisztikájához (vö. Blommaert 2013) kötődő számos kulcsfogalom jelenik meg (többnyelvűség, szuperdiverzitás, tér, mobilitás, transzlokáltság, periféria, normativitás, turizmus, kommodifikáció stb.), hiányzik azonban a nyelvökológiai (Haugen 1972; 2001) és a szemiotikai elméletek

(lásd pl. Hult 2009), valamint a nyelvhasználók folyamatosan mozgásban lévő többnyelvű-multimodális tereinek és diskurzusainak összekapcsolása.

Irodalom

- Agha, Asif 2003. The social life of cultural value. *Language & Communication* 23: 231–273.
- Agha, Asif 2005. Voice, footing, enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology* 15(1): 38–59.
- Backhaus, Peter 2007. *Linguistic landscapes. A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Bakhtin, Mikhail 1981. *The dialogic imagination*. (Szerk. Michael Holquist). Austin: University of Texas Press.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla – Petteri Laihonen – Szabó Tamás Péter 2013. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23: 13–28. letölthető: <http://tinyurl.com/zhkhxbw> (2016.06.20.)
- Blackledge, Adrian – Angela Creese 2014. Chapter 1. Heteroglossia as practice and pedagogy. In: Adrian Blackledge – Angela Creese (szerk.): *Heteroglossia as practice and pedagogy*. Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer.
- Blommaert, Jan 2013. *Chronicles of complexity: Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes*. *Tilburg Papers in Culture Studies* 29. Tilburg: Tilburg University.
- Blommaert, Jan 2014. *From mobility to complexity in sociolinguistic theory and method*. *Tilburg Papers in Culture Studies* 103. Tilburg: Tilburg University.
- Blommaert, Jan 2016a. *Sociolinguistic superdiversity under construction: A response to Stephen May*. Online: <https://alternative-democracy-research.org/2016/02/10/sociolinguistic-superdiversity-under-construction-a-response-to-stephen-may/> (2016.06.20.)
- Blommaert, Jan 2016b. *Commentary: Mobility, contexts, and the chronotope*. *Tilburg Papers in Culture Studies* 170. Tilburg: Tilburg University.
- Blommaert, Jan – Ico Maly 2014. *Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study*. Tilburg: Tilburg University.
- Brown, Kara D. 2005. *Estonian schoolsapes and the marginalization of regional identity in education*. *European Education* 37(3): 78–89.
- Brown, Kara. D. 2012. *The linguistic landscape of educational spaces: Language reviatlization and schools in Southeastern Estonia*. In: Durk Gorter – Heiko F. Marten – Luk van Mensel (szerk.): *Minority languages in the linguistic landscape*. London: Palgrave Macmillan. 282–298.
- Gal, Susan – Kathryn A. Woolard 2001. *Constructing languages and publics*. In: Susan Gal – Kathryn A. Woolard (szerk.): *Authority and representation languages and publics. The making of authority*. Manchester, UK, Northampton MA: St. Jerome Publishing. 1–12.
- García, Ofelia – Li Wei 2014. *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. London: Palgrave Macmillan.
- Garvin, Rebecca 2010. *Postmodern walking tour*. In: Shohamy – Ben-Rafael – Barni (2010, 254–276).
- Harvey, David 1996. *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.

- Haugen, Einar 1972. The stigmata of bilingualism. In: Einar Haugen – Anwar S. Dill (szerk.): *The ecology of language. Language science and national development*. Stanford, California: Stanford University Press. 307–344.
- Haugen, Einar 2001. The ecology of language. In: Alwin Fill – Peter Mühlhäusler (szerk.): *The ecolinguistics reader: Language, ecology and environment*. London, New York: Continuum. 57–66.
- Heller, Monica 2003. Globalization, the new economy, and the commodification of language and identity. *Journal of Sociolinguistics* 7: 473–492.
- Heller, Monica – Joan Pujolar – Alexandre Duchene 2014. Linguistic commodification in tourism. *Journal of Sociolinguistics* 18(4): 539–566.
- Hornberger, Nancy H. 2002. Multilingual language policies and the continua of biliteracy: An ecological approach. *Language Policy* 1: 27–51.
- Hornberger, Nancy H. – McCarty, Teresa L. 2012. Introduction. *Globalization from the bottom up: Indigenous language planning and policy across Time, space, and place*. *International Multilingual Research Journal* 6: 1–7.
- Huebner, Thom 2009. A framework for the analysis of linguistic landscapes. In: Shohamy – Gorter (2009, 70–87).
- Hult, Francis M. 2009. Language ecology and linguistic landscape analysis. In: Shohamy – Gorter (2009, 88–104).
- Irvine, Judith. T. – Susan Gal 2000. Language ideology and linguistic differentiation. In: Paul V. Kroskrity (szerk.): *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press. 35–84.
- Ivković, Dejan 2015. Towards a semiotics of multilingualism. *Semiotica* 2015(207): 89–126.
- Jaworski, Adam – Crispin Thurlow 2011. *Semiotic landscapes: Language, image, space*. London, New York: Continuum.
- Jørgensen, Jens N. – Martha S. Karrebæk – Lian M. Madsen – Janus S. Møller 2011. Polylinguaging in superdiversity. *Diversities* 13(2): 23–37.
- Keskitalo, Pigga – Määttä, Kaarina – Uusi-Uurtti, Satu 2014. “Language Immersion Tepee” as a facilitator of Sámi language learning. *Journal of Language, Identity & Education* 13(1): 70–79.
- Landry, Rodrigue – Richard Y. Bourhis 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16: 23–49.
- Lefebvre, Henri 1991. *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Liddicoat, Anthony J. – Baldauf Jr., Richard B. 2012. Language Planning in local contexts: Agents, contexts and interactions. In: Liddicoat, Anthony J. – Baldauf Jr., Richard B. (szerk.): *Language planning and policy. Language planning in local contexts*. Clevedon-Buffalo-Toronto: *Multilingual Matters*. 3–17.
- Lier, Leo van 2004. *The ecology and semiotics of language learning: A sociocultural perspective*. Boston, MA: Springer.
- Malinowski, David 2009. Authorship in the linguistic landscape: A multimodal, performative view. In: Shohamy – Gorter (2009, 107–125).
- Malinowski, David 2015. Opening spaces of learning in the linguistic landscape. *Linguistic Landscape* 1: 95–113.
- McCulloch, Gary – Ron Lowe 2003. Introduction: Centre and periphery: Networks, space, and geography in the history of education. *History of Education* 32(5): 457–459.
- O’Rourke, Bernadette – Joan Pujolar – Fernando Ramallo 2015. New speakers of minority languages: The challenging opportunity – Foreword. *International Journal of the Sociology of Language* 2015(231): 1–20.

- Pavlenko, Aneta 2016. Superdiversity and why it isn't: Reflections on terminological innovation and academic branding. https://www.academia.edu/21163221/Superdiversity_and_why_it_isnt_Reflections_on_terminological_innovation_and_academic_branding_2016_ (2016.11.15)
- Pennycook, Alastair 2010. *Language as a local practice*. New York, London: Routledge.
- Pietikäinen, Sari – Helen Kelly-Holmes 2013. Chapter 1. Multilingualism and the periphery. In: Sari Pietikäinen – Helen Kelly-Holmes (szerk.): *Multilingualism and the periphery*. (Oxford Studies in Sociolinguistics.) Oxford: Oxford University Press. 1–16.
- Reyes, Angela 2014. Linguistic anthropology in 2013: Super-New-Big. *American Anthropologist* 116: 366–78.
- Scollon, Ron – Suzie Wong Scollon 2003. *Discourses in place: Language in the material world*. London: Routledge.
- Scollon, Ron – Suzie Wong Scollon 2004. *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. London: Routledge.
- Shohamy, Elana 2006. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge.
- Shohamy, Elana 2015. LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1: 152–171.
- Shohamy, Elana – Eliezer Ben-Rafael – Monica Barni (szerk.) 2010. *Linguistic landscape in the city*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Shohamy, Elana – Durk Gorter (szerk.) 2009. *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. London: Routledge.
- Shohamy, Elana – Shoshi Waksman 2010. Building the nation, writing the past. In: Jaworski – Thurlow (2010, 241–255).
- Siegel, Jeff 2006. Language ideologies and the education of speakers of marginalized language varieties: Adopting a critical awareness approach. *Linguistics and Education* 17, 157–174.
- Szabó, Tamás Péter 2015. The management of diversity in schools: An analysis of Hungarian practices. *Apples – Journal of Applied Language Studies* 9(1): 23–51.
- Torkington, Kate 2009. Exploring the linguistic landscape: The case of the 'Golden Triangle' in the Algarve, Portugal. In: Steve Disney – Bernhard Forchtner – Wesam Ibrahim – Neil Miller (szerk.): *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching, Vol. 3: Papers from LAEL PG 2008*. 122–145.
- Vertovec, Steven 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30: 1024–1054.
- Waliński, Jacek Tadeusz 2013. Relevance of linguistic landscape to intercultural competence development in the context of situated learning. <http://tinyurl.com/hpfxggq> (2016.07.06.)
- Wang, Xuan – Massimiliano Spotti – Kasper Juermans – Leonie Cornips – Sjaak Kroon – Jan Blommaert 2014. Globalization in the margins: Toward a re-evaluation of language and mobility. *Applied Linguistics Review*, 5(1). 23-44.

A new paradigm or place-taking? - Language users on the periphery and the critical (linguistic) landscape of multilingualism

Abstract: Many research projects were carried out in the field of linguistic landscape following Landry and Bourhis' pioneering study in 1997. The field itself has been criticized from many aspects concerning the lack of comprehensive theoretical framework and methodological procedures which would provide the basis of systematic analysis. There were many attempts to ground this theoretical-methodological framework (involvement of theories of space, nexus analysis), however these attempts were not able to provide answers to the challenges of the new, globalized world. These challenges have fundamentally changed the notions of space and time, and their superdiverse (both online and offline) background has led to the creation of new types of linguistic practices and a multilingual norm has come to the front.

Keywords: linguistic landscape, globalization, languaging, meaning making, multilingual norm

Olvassa be a QR kódot az absztrakt magyar nyelvű változatának eléréséhez.

Scan this QR code for the ISL version of the abstract.

